

СРПСКИ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК У ОКРИЉУ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ

(Ксенија Кончаревић, *Српски језик у сакралној сфери: бојослужење, бојословље, мисија*. Београд: Јасен, 2024, стр. 216)*

Нова књига Ксеније Кончаревић представља зборник радова уприличен поводом шездесетогодишњице званичног увођења српског стандардног језика као богослужбеног у Српској православној цркви. На основу представке Светом архијерејском сабору од стране митрополита загребачког др Дамаскина Грданичког, сада већ далеке 1964. године донесена је одлука о постепеном увођењу молитава на српском језику у богослужење, чиме је започела нова етапа у историји наше помесне Цркве, коју ће обележити обнова религијске свести у српском народу, увођење веронауке у школе, повратак Православног богословског факултета у састав Универзитета у Београду, процват домаће теолошке мисли, разграната преводилачка делатност и унапређена медијска информативно-едукативна активност. У настојању да покрије различите аспекте присуства српског језика у сакралној сфери, књига је подељена у три основне тематске целине (*Савремени српски језик у бојослужењу* 23–90, *Савремени српски језик у бојословљу* 91–138, *Савремени српски језик у мисији и комуникацији Цркве* 139–202), а поред њих садржи и следеће одељке: *Реч унапред* (7), *Уводна разматрања: Српски језик у светлу њеолињевистичких истраживања* (9), *Уместо њојовора: Из ризница српског језика* (203), *Библиографска белешка* (215), *Подаци о аутору* (217). Зборник броји укупно дванаест чланака, од којих се три публикују први пут, док се међу осталим раније објављеним радовима четири доносе у проширеним и допуњеним верзијама.

Уводни чланак доноси преглед најновијих достигнућа српске теолингвистике у последњих петнаестак година, која указују на „крај конститутивне и почетак развијене фазе теолингвистичких истраживања српског језика”. Поред два зборника радова у издању Православног богословског факултета (*Теолињевистика: међународни њемајски зборник радова*, 2012) и Српске академије наука и уметности (*Теолињевистичка истраживања словенских језика*, 2013), објављено је више монографија,¹ израђен изван број докторских дисертација,² а публиковани су и мањи радови у периодици (Ружица Левушкина, Ивана Кнежевић, Зоран Ранковић, Срђан Петровић). Пажња истраживача била је највећим делом усмерена на лексиколошке теме, а у склопу њих стилистичка, термилошка, лингвокултуролошка и традук-

* Истраживање финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије на основу уговора бр. 451-03-137/2025-03/200166, склопљеног с Филозофским факултетом Универзитета у Новом Саду.

¹ Ивана Кнежевић, *Теолошки дискурс енглеског и српског језика. Лексичко-семантички и стилистички проблеми превођења* (2010); Ксенија Кончаревић, *Сакрална комуникација: нормe, традиције, средства* (2013), *Појед у њеолињевистику* (2015), *Језик и религија: њојмовник њеолињевистике* (2017); Наташа Вуловић, *Српска фразеологија и религија. Лингвокултуролошка истраживања* (2015); Владан Јовановић, *Језик и речник светије владике Николаја Велимировића (диференцијални њисџи)* (2022).

² Ивана Кнежевић, *Научни стил енглеског и српског језика у области њеологије* (2011); Ружица Бајић, *Лексика из сфере њавославне духовности у српском језику и њена лексикографска обрада* (2013); Срђан Петровић, *Лексика из сфере њавославне духовности у савременом руском и српском језику: лексичко-семантички, лексикографски и лингвокултуролошки аспекти* (2022).

толошка питања, а разматрани су и проблеми лексикографије како с монолингвалног, тако и с контрастивног аспекта према енглеском и руском језику.

У оквиру првог дела књиге посвећеног богослужбеној употреби стандардног српског језика обрађују се следеће теме: *Јусџин Појовић и њочеци боџослужбене уџоџребе савременој срџској књижевној језика* (23), *Уџиџај духовно-обновџиљских џокреџа ХХ и ХХ века на језџичку џоџиџиџу и боџослужбено стџваралаџџиво Срџске џравославне цркве* (35), *Функционисање црквенословенској језика у савременом срџском боџослужењу* (51), *Средстџва архаизације израза у савременим химноџрафским и хаџиоџрафским остџварењима на срџском језику* (65), *Косовски химноџрафски џриџиџиџи: службе и акаџиџиџи свейџим новомучениџима Гриџорију монаху, Васиџију џекару џеџком и Босџиџи из Пасџана* (77). Ауторка разрађује различите аспекте везане за ову проблематику, почев од пионирских подухвата превођења богослужбених текстова на савремени књижевни језик и социолингвистичке климе ХХ и ХХ века која је утицала на језичку политику СПЦ и однос према српском народном језику, преко питања његове коегзистенџије и симбиозе са црквенословенским као традиционалним језиком богослужења, па све до појаве савремених химнографских остварења, која у новом језичком руху настављају духовну традиџију, надовезујући се на вишевековну песничку ниску косовског циклуса. Уводни чланак пружа увид у хронологију превођења богослужбених текстова на савремени српски језик, с посебним освртом на велики допринос на том пољу Св. Јустина Ћелијског. За ову прилику у оквиру обимног корпуса преводилачке активности Јустина Поповића највећа пажња поклања се језичко-стилским одликама превода Златоустове Литургије из 1922. године и указује на значај његовог методолошког приступа превођењу, који ће у потоњим деценијама имати непроцењиву улогу у обликовању савременог сакралног израза на српском језику. Осим тога што је пратила историју превођења ове скупине текстова, која иначе почиње хронолошки гледано од Св. Иринеја Ћирића (1884–1955), ауторка анализира и културно-историјске, друштвене и духовне околности које су допринеле формирању свести о потреби увођења народног језика у богослужење. У том контексту разматра улогу и утицаје протестантских заједница на простору Војводине и Србије у раздобљу од 70-их година ХХ века до Првог светског рата, па затим богомољачког покрета на челу са Св. Николајем Велимировићем између два светска рата, а од 60-их година ХХ века покрета за литургијску обнову унутар Римокатоличке цркве и грчких обновитељских покрета „Зоџи” и „Сотир”. Званично увођење српског књижевног језика у богослужење одразиће се и на савремено химнографско стваралаштво, у оквиру којега су само две службе написане на црквенословенском језику. Прву посвећену Великореметској икони Мајке Божије 1982. године сачинио је тада јеромонах, потоњи епископ жички Хризостом Стоџић, док је друга у част Св. Николаја Охридског и Жичког новијега датума (2003) и њен аутор је руска монахиња Евстоџија Јегорова. На примеру Службе Св. Николају Охридском и Жичком ауторка испитује изражајне могућности црквенословенског језика у домену именовања и дочаравања историјских реалија ХХ века, које су обележиле овоземаљски живот овог светитеља. Као својеврсни подстицај будућим химнографима, констатује се да традиционални језик српског богослужења располаже потенцијалима за писање нових служби, које би свакако допринеле очувању не само историјског континуума, већ и „целовитости националног идентитета”. Веза са црквенословенском традиџијом иначе није прекинута ни у химнографским делима писаним српским књижевним језиком, где се као средство архаизације јавља и одређен број црквенославенизама. Овим поступком историјске стилизације књижевног израза ауторка се детаљно бави на корпусу који чине новија хаџиоџрафска и химноџрафска дела посвећена косовско-метохијским новомучениџима пострадалим у ХХ и ХХ веку у доба османлијске власти

– свештенотученику Григорију Пећком, мученику Василију, пекару из Пећи и мученици Босилки Рајчић из Пасјана код Гњилана. Аутори ових састава су монахиња Ирина Заставниковић (Житије Григорија монаха), протосинђел Јустин Мреновић (Житије Василија пекара и Житије Босилке Пасјанске), теолог Лазар Љубић (све три службе са синаксарским житијима) и монахиња Олимпијада Кадић (сва три акатиста). Том приликом указује се на различитим језичким нивоима на читав спектар средстава која доприносе оживљавању историјског амбијента и архаизацији израза. У методолошком и термиолошком смислу, међутим, овом приликом требало би ипак правити јаснију и прецизнију разлику и разграничење између правих архаизама, на једној страни, и оних лексичких, синтаксичких и творбених црта које су део књижевног наслеђа и у оквиру савременог стандардног израза се одликују већим или мањим степеном стилске маркираности. Саставима косовско-метохијског триптиха ауторка се враћа и у последњем прилогу ове целине с циљем да истражи начин на који је извршена транспозиција житијног садржаја у наведене химнографске форме. У ту сврху читалац се најпре у главним цртама упознаје са животима и страдањем косовско-метохијских мученика, да би се потом пажња усмерила на поетску структуру самих дела, с посебним освртом на доминантне мотиве, преплитање наративног тока с лирским пасајима и елементима драмског израза, библијске реминисценције па и везе с народном књижевношћу.

Друга целина садржи следеће прилоге: *Експресивност у научном стил у теолошких дисциплина* (91), *Језик и стил бојословских списа оца Јустина Појовића* (103), *Језик и стил теолошких расправа епископа Атанасија Јевтића* (121). Све радове ове групе повезује јединствен теоријско-методолошки оквир, који је ауторки омогућио да на уверљив начин образложи и поткрепи своје становиште о експресивности као једној „од формативних карактеристика теолошког израза”. Како се у личности теолога спајају истраживач и проповедник, најпре се указује на ванјезичке чиниоце који доприносе овој стилској појави, а то су у односу на друге научне дисциплине шира публика с којом аутор рачуна, као и тежња да на примаоца поруке делује не само на интелектуалној, већ и на емоционалној и волитивној равни. Свако ауторско дело у овом случају произилази из учења Цркве те се и интертекстуалност присутна у виду цитата, алузија и преузимања структуре може сматрати константом овог функционалног стила. Када је реч о чисто лингвистичким обележјима, у фокусу пажње нашао се читав низ категорија које доприносе стилској маркираности, емфатичности и емоционалној обојености исказа: лексеме црквенословенског порекла, архаизми, околицизми, сложенице, презент теолошке генерализације, *ти*-форме и *ми*-форме, придеви у суперлативу, модални искази, елементи емоционално маркиране синтаксе, понављања на морфолошком, синтаксичком и лексичком нивоу. Као илустрација најпре су послужили изводи из појединачних списа истакнутих српских теолога XX и првих деценија XXI века (Јустин Поповић, Атанасије Јевтић, Давид Перовић, Јован Пурић, Максим Васиљевић), да би се потом посебна пажња посветила језичко-стилским одликама капиталне тротомне *Домаћике Православне Цркве* Јустина Поповића и ширем корпусу теолошких расправа епископа Атанасија Јевтића. Реч је о двојници аутора код којих очекивано у већој мери долазе до изражаја индивидуалне стилске особености, које су свакако одраз њихове, како ауторка с разлогом истиче, јединствене „духовничке харизме и богословског ауторитета”.

Трећом целином обухваћени су следећи радови: *Језик и стил проповеди епископа Хризостома Војновића* (139), *Стиваралачтво иријадника бојомољачкој њокрејиа: жанровске и стилске карактеристике* (161), *Комуникациона култура водитеља православних телевизијских емисија у српској јавној и социјалној средини* (179). Оцртавајући временски лук од прве половине XX века, када бого-

мољачки покрет у јеку буђења и процвата нових идеологија досеже своје највише духовне домете под старањем епископа Николаја Велимировића (период 1921–1941), преко проповеди епископа Хризостома Војиновића насталих у раздобљу од 1947. до 1986. године у сенци комунистичког режима, па све до савремених телевизијских емисија са православном тематиком, које настоје да одговоре на изазове човека у модерном времену убрзаног технолошког напретка, ово поглавље пружа занимљив увид како у различите видове комуникационе праксе Цркве, тако и у специфичности променљивог социолингвистичког амбијента који прати њену мисију у новијој српској историји. Подржана релевантном литературом ауторка сумира стваралаштво досад недовољно познатих чланова богомољачког покрета предочавајући жанровску разноврсност овог сегмента нашег књижевног наслеђа. Поред народних духовних песама писаних углавном на српском народном и ређе црквенословенском језику, ту спадају и народне молитве изговоране о славама и заветинама, као и проповеди, поуке и подвижнички стослови. Посебна пажња поклања се и записницима са богомољачких сабрања, који су посебно занимљиви због своје документарне вредности, али и као обрасци административно-пословног стила оног времена. Напослетку, доноси се осврт и на жанрове информативно-публицистичког стила (записи са путовања, казивања, сведочења итд.) који су штампани у богомољачкој периодици. Као израз аутентичне побожности ови тематски разноврсни састави обилују лексиком православне духовности, пружајући уједно сведочанство о изражајним могућностима српског језика у сакралној сфери у време када он још увек није и званично уведен у богослужење Цркве. Лепота језика, једноставност стила и дубина мисли одлике су и надахнутих беседа епископа Хризостома Војиновића, сабраних у чувеној и више пута публикованој збирци *Тихи љас*. Ауторка се бави композиционом структуром ових састава с посебним акцентом на информативно-наративним и поучно-интерпретативним деловима. Указује и на библијску и светоотачку подлогу њиховог садржаја и изречених поука, али и на живу везу с народном поезијом, књижевним делима већег броја страних писаца, текстовима из штампе и казивањима савременика. У излагању епископа Хризостома као главна средства емфазе издвајају се синтаксичка и лексичка понављања и антитезе, док је на језичкој равни израз обележен симбиозом савремених и архаичних елемената. Ширином приступа одликује се и испитивање комуникационе културе водитеља веома гледаних емисија ТВ „Храм” у одабраном временском исечку од почетка септембра до краја новембра 2023. године. После уводних теоријских разматрања везаних за мисију Цркве у савременом друштву, појам комуникационе личности и карактеристике медијског дискурса и језика телевизије следи анализа професионалне компетенције искусних водитеља Миланке Тешовић и Слободана Стојковића, с посебним акцентом на њихово излагање, говорне карактеристике и вербална и невербална средства комуникације.

Откривајући нам нову, мање познату страну стваралачке личности ауторке, завршни одељак књиге *Из ризница српскога језика* представља веома леп и надахнут славопој српском језику и лепоти матерње мелодије, коју је лирска душа Десанке Максимовић узнела до божанских висина небеске плавети и прозрачности. Овај својеврсни омаж великој песникињи погруженој у молитву за сву твар прераста, може се слободно рећи, у химну животу као Божијем дару и у оду језику као духовном завичају.

Осветљавајући социолингвистичке, стилистичке и прагматичке аспекте употребе српског језика у сакралној сфери, овај тематски разноврстан зборник још један је вредан допринос Ксеније Кончаревић напретку теолингвистике у српској средини. Подржана развојем домаће богословске мисли, али и увећаним фондом преведене теолошке литературе, та истраживања указују и на актуелну потребу сусрета и конструктивног дијалога између теолога и нормативиста, како би се религијском дискурсу унутар стандардне језичке норме обезбедио статус какав,

сходно своме значају, заслужује. Тиме се свакако не би у потпуности елиминисала произвољност и шароликост правописних решења, али би се у великој мери олакшао рад лекторима, преводиоцима па и самим ауторима различитих профила, међу којима се у посебно деликатном положају налазе лексикографи српскога језика, пред којима се у контексту унапређења мисије Цркве и све интензивнијег развоја различитих теолошких дисциплина постављају све крупнији изазови пре свега селекције лексема и одређивања њиховог статуса, а потом и семантичког дефинисања.

Проф. др Најнаша Ж. Драгин
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
draginnatasa@ff.uns.ac.rs

UDC 271.222(497.11)-528:811.163.1 (049.32)

811.163.41*276.6:271.2(049.32)

<https://orcid.org/0000-0003-3083-8616>

Примљен: 2. јуна 2025. године

Прихваћен: августа 2025. године

ПОВРАТАК БРАНЕ ЦВЕТКОВИЋА У СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ

(Зборник радова *Брана Цветковић у српској књижевности и култури*
[ур. др Александар Пејчић, др Ана Козић]. Београд; Институт за књижевност
и уметност, 2025, 400 стр.)

Зборник радова под насловом *Брана Цветковић у српској књижевности и култури* можемо означити као завршну етапу плодотворног истраживачког подухвата учесника научног скупа, одржаног 18. и 19. новембра 2024. године, у организацији Института за књижевност и уметност у Београду. На самом почетку, дужни смо да истакнемо како нас је пажљиво ишчитавање ове публикације додатно уверило у тачност афирмативне констатације Драгана Хамовића, аутора *Уводне речи*, да је овај зборник настао као резултат колективног напора у изучавању (полифоног) корпуса текстова Бране Цветковића (1875–1942). Управо због тога што висок степен жанровске хетерогености представља једно од „конститутивних“ обележја Цветковићевог опуса, одлучили смо да у овом приказу, пре свега, пружимо предност аргументованим ауторским запажањима, која потврђују научну релевантност процеса савремене ревалоризације и реafirмације стваралаштва српског писца, којег чак ни кумство са Браниславом Нушићем није поштедело од неправедног заборавља.

У раду Јована Пејчића, под насловом *Брана Цветковић међу кријичарима и историјичарима српске књижевности и позоришта (извештај о једном ислеђивању)*, студиозно је реконструисан не само дух, него и смер критичких и есејистичких текстова Бране Цветковића – при чему нису били занемарени елементи литерарне критичности испољени у другим формама његовога стваралаштва, у првом реду сатирично-хуморним (епиграматским и песничким). У раду утицајног проучаваоца историје српске књижевности Горана Максимовића, под насловом *Рајна сећања и записи Бране Цветковића*, посебно место припало је Цветковићевим сећањима и записима из Првог балканског и Првог светског рата. Из балканских ратова издвојена су четири текста објављена у листу *Полишка*, у фелтону „Трагом рата“. Из